

ХІМІКО-ДИНАМІЧНЕ ПОЛІРУВАННЯ CdTe , $\text{Zn}_x\text{Cd}_{1-x}\text{Te}$ і $\text{Cd}_{0,2}\text{Hg}_{0,8}\text{Te}$ РОЗЧИНАМИ СИСТЕМИ $\text{HI}-\text{HNO}_3$ –ГЛІЦЕРИН

Дзедзь А.В., Денисюк Р.О., Гвоздієвський Є.Є., Томашик В.М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

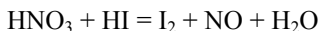
denisuk@zu.edu.ua

Кадмій телурид та тверді розчини $\text{Zn}_x\text{Cd}_{1-x}\text{Te}$ і $\text{Cd}_{0,2}\text{Hg}_{0,8}\text{Te}$ – найбільш широко використовувані напівпровідникові матеріали при виготовленні приладів сучасної електроніки. Напівпровідникові кристали твердих розчинів $\text{Zn}_x\text{Cd}_{1-x}\text{Te}$ є перспективним матеріалом для виготовлення детекторів x -променів та γ -випромінювання, а основним матеріалом при створенні ІЧ-фотоприймачів, включаючи багатоелементні лінійки і матриці є тверді розчини $\text{Cd}_{0,2}\text{Hg}_{0,8}\text{Te}$.

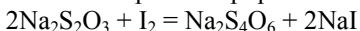
Однак, незважаючи на широке практичне використання вказаних матеріалів та виготовлення на їх основі приладів, існують технологічні проблеми при виборі оптимальних складів поліруючих травильних композицій як для хіміко-механічного, так і для хіміко-динамічного полірування з контрольованими низькими швидкостями розчинення монокристалів з формуванням якісної полірованої поверхні. Саме тому виникає необхідність проведення комплексних досліджень процесів, які проходять на границі розділу вказаних напівпровідників з різними активними середовищами з метою створення нових травильних композицій, які б володіли заданими властивостями.

Для проведення експерименту використовували напівпровідники CdTe , $\text{Cd}_{0,2}\text{Hg}_{0,8}\text{Te}$, $\text{Zn}_{0,1}\text{Cd}_{0,9}\text{Te}$ та $\text{Zn}_{0,04}\text{Cd}_{0,96}\text{Te}$, а для приготування системи розчинів використовували такі реактиви: HNO_3 – 70 %, HI – 57% , $\text{C}_3\text{H}_8\text{O}_3$ – 20 % . Всі реактиви хімічно чисті.

Розчини після приготування витримували одну годину для встановлення хімічної рівноваги:

Після травлення зразки промивали спочатку у 0,5 М водному розчині натрій тіосульфату для повного видалення з поверхні непрореагованого йоду:

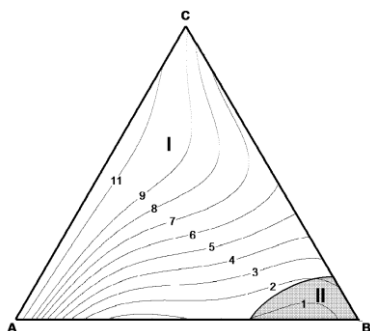
Для вивчення кінетики і механізму розчинення напівпровідників, розмежування характеру перебігу реакцій, їх стадій використовували методику диску, що обертається і відповідний пристрій для практичної її реалізації – установку для хіміко-динамічного полірування. За допомогою диску, що обертається, досягалися відтворювані гідродинамічні умови обтікання пластини травником, забезпечуючи однакову доступність поверхні в дифузійному відношенні. Експерименти по визначенню концентраційної залежності проводили при $298 \pm 0,5\text{K}$ та при швидкості обертання диску (γ) 80 об/хв.

В результаті експерименту було побудовано 4 діаграми Гіббса з використанням математичного планування на симплексах. Вивчення взаємодії

досліджуваних напівпровідників з розчинами системи $\text{HNO}_3\text{--HI--C}_3\text{H}_8\text{O}_3$ проводили в концентраційному інтервалі із співвідношенням компонентів (об.%): (5-25) HNO_3 : (55-95) HI : (0-40) $\text{C}_3\text{H}_8\text{O}_3$.

Встановлено, що швидкість розчинення напівпровідників в досліджуваних травниках змінюється для CdTe від 1 до 11 мкм/хв., для $\text{Zn}_{0,04}\text{Cd}_{0,96}\text{Te}$ – 1-10, для $\text{Zn}_{0,1}\text{Cd}_{0,9}\text{Te}$ – 1-13, та для $\text{Cd}_{0,2}\text{Hg}_{0,8}\text{Te}$ 3-11 мкм/хв. Виявлено області розчинів з поліруючими (*область I*) і неpolіруючими (*область II*) властивостями (рис. 1)

Максимальні значення швидкості травлення спостерігаються в сумішах з найбільшим вмістом HI – біля кута А концентраційного трикутника. Підвищення концентрації HNO_3 в травильній композиції призводить до незначного сповільнення швидкості травлення, поверхня при цьому залишається полірованою. При підвищенні концентрації гліцерину в складі травильних розчинів $\text{HNO}_3\text{--HI--гліцерин}$ швидкості розчинення напівпровідників зменшуються, а якість полірування поверхні покращується до певної межі.

Рис. 1. Поверхня однакових швидкостей травлення (мкм/хв.) CdTe ($T = 298\text{K}$, $\gamma = 80 \text{ хв.}^{-1}$) при об'ємному співвідношенні (HNO_3 : HI : гліцерин) у вершинах А, В, С відповідно:
А – 5 : 95 : 0; В – 5 : 55 : 40; С – 25 : 75 : 0 (поліруюча область – I та неpolіруюча область – II).

Визначено, що ведення легуючого компоненту призводить до незначного збільшення швидкості розчинення напівпровідника по відношенню до кадмій телуриду в травильних композиціях однакового складу, тому що цинк має менший електродний потенціал і легше взаємодіє з кислотами та вільним йодом.

На основі одержаних експериментальних даних розроблено та оптимізовано склади поліруючих травильних композицій, розроблено методики і режими хімічного полірування для виготовлення напівпровідникових приладів (табл. 1)

Таблиця 1

Склади поліруючих йодвиділяючих композицій на основі системи

$\text{HNO}_3 - \text{HI} - \text{гліцерин}$ для ХДП
 $(T = 298 \pm 0,5\text{K}, \gamma = 80 \text{ хв.}^{-1})$

Система розчинів	Склади травників, об. %	Швидкість ХДП, мкм/хв.
CdTe		
$\text{HNO}_3 - \text{HI} - \text{C}_3\text{H}_8\text{O}_3$	(5-25) : (55-95) : (0-40)	2-9
Zn_{0,04}Cd_{0,96}Te		
$\text{HNO}_3 - \text{HI} - \text{C}_3\text{H}_8\text{O}_3$	(5-50) : (75-95) : (0-40)	1-10
Zn_{0,1}Cd_{0,9}Te		
$\text{HNO}_3 - \text{HI} - \text{C}_3\text{H}_8\text{O}_3$	(15-25) : (75-95) : (0-40)	1-13
Cd_{0,2}Hg_{0,8}Te		
$\text{HNO}_3 - \text{HI} - \text{C}_3\text{H}_8\text{O}_3$	(5-25) : (60-95) : (0-40)	3-11

Побудовані діаграми Гіббса для даних напівпровідникових матеріалів із застосуванням математичного планування експерименту та встановлені межі поліруючих, неpolіруючих розчинів в травниках складу $\text{HNO}_3 - \text{HI} - \text{C}_3\text{H}_8\text{O}_3$.

Досліджені травильні композиції можуть бути використані для хіміко-динамічного полірування $\text{Zn}_x\text{Cd}_{1-x}\text{Te}$, $\text{Cd}_x\text{Hg}_{1-x}\text{Te}$ та CdTe з порівняно низькими швидкостями травлення при температурі 293 К, і швидкості обертання диску 80 хв^{-1} , після чого поверхню необхідно промивати 0,5 М розчині $\text{Na}_2\text{S}_2\text{O}_3$ і потім великою кількістю дистильованій воді і висушували на повітрі.